

Life and Worldviews of Garbage Collectors in Ubon Ratchathani Province

Pornsiri Kapkaewsin and Pinwadee Srisupan*

Social Development Major, Faculty of Liberal Arts,
Ubon Ratchathani University, 34190 Thailand

*Corresponding author's e-mail: pinwadee.s@ubu.ac.th

Received: May 6, 2020

Revised: July 29, 2020

Accepted: August 29, 2020

วิถีชีวิตและโลกทัศน์ของคนเก็บขยะ กรณีศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี

พรศิริ กาพย์แก้วสิน และ ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ*

สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี 34190

*อีเมล: pinwadee.s@ubu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ นำเสนอประสบการณ์ชีวิตและโลกทัศน์ของคนเก็บขยะในเขตอำเภอเมืองอุบลราชธานีและเขตอำเภวารินชำราบ จำนวน 11 คน โดยสัมภาษณ์เจ้าของร้านรับซื้อของเก่าซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพิ่มเติม จำนวน 2 แห่ง ผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยการสุ่มแบบลูกโซ่และแบบบังเอิญ ทำการศึกษาวิเคราะห์เชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์และสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า คนเก็บขยะที่ประกอบอาชีพเก็บขยะชายมีวิถีชีวิตและประสบการณ์การเก็บขยะที่หลากหลาย สามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ตระเวนเก็บขยะเพื่อนำไปขายเพียงอย่างเดียว และตระเวนเก็บขยะและรับซื้อขยะด้วย สาเหตุที่กลายเป็นคนเก็บขยะเกิดจากหลายสาเหตุ ได้แก่ ไม่มีอาชีพ อยู่ในช่วงวัยเกษียณ ปัญหาสุขภาพ การย้ายถิ่นฐาน และการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ โดยแต่ละคนมีการปรับเปลี่ยนอาชีพและประสบการณ์การเปลี่ยนแปลงของบริบทชีวิตที่แตกต่างกันซึ่งส่งผลต่อการตัดสินใจยึดการเก็บขยะเป็นอาชีพหลักและเลือกเก็บขยะเป็นอาชีพเสริม คนเก็บขยะต่างมีมุมมองโลกทัศน์เกี่ยวกับการเก็บขยะที่แตกต่างกัน ส่วนหนึ่งมีมุมมองเชิงบวกต่ออาชีพของตนเอง กล่าวคือ หนึ่ง คนเก็บขยะคือคนที่ขยัน สอง ให้คุณค่าต่ออาชีพเก็บขยะว่าเป็นอาชีพที่คอยหล่อเลี้ยงคนจนให้มีรายได้มาจุนเจือครอบครัวและเป็นหนึ่งในอาชีพสุจริต และสาม แม้เป็นอาชีพทางเลือก

สุดท้ายในการดำรงชีพของกลุ่มผู้สูงอายุแต่ก็เป็นอาชีพที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและ
สิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ: คนเก็บขยะ, วิถีชีวิต, วิธีการเก็บขยะ

Life and Worldviews of Garbage Collectors in Ubon Ratchathani Province

Pornsiri Kapkaewsin and Pinwadee Srisupan*

Social Development Major, Faculty of Liberal Arts,
Ubon Ratchathani University, 34190 Thailand

*Corresponding author's e-mail: pinwadee.s@ubu.ac.th

Abstract

This article presents the experiences and the worldviews of 11 garbage collectors in Mueang and Varin Chamrap districts of Ubon Ratchathani Province area. Key informants were chosen by snowball and accidental sampling. With qualitative research approach, in-depth interview and non-participation observation are employed. Two garbage store owners were interviewed as additional key informants. The results of the study showed diverse lifestyles and various work experiences among collectors of garbage for sale. A synthesis has placed the findings in two groups: a garbage collector who crawls garbage for sale only and a garbage collector who both crawls garbage for sale and purchases garbage. Several reasons for becoming a garbage collector include unemployment, retirement, health problems, migration, and lucrative hobby. Each individual had a career change and experienced different changes in life, which resulted in their choice to be a full-time garbage collector or just an additional occupation. The informants have reflected different worldviews about being garbage collector, yet positive. Their points of

view include (1) garbage collectors are diligent people, (2) garbage collectors value the profession as a decent career to earn a living for family, and (3) garbage collector is probably a choice for aged people to contribute to society and environment.

Keywords: Garbage collectors, Livelihood, Way of collecting garbage

บทนำ

“คนเก็บขยะ” เป็นอาชีพหนึ่งในสังคมที่มักถูกมองว่าต่ำต้อยด้อยค่า เนื่องจากเป็นอาชีพที่ต้องคลุกคลีกับขยะ เศษของเหลือ และมีความเสี่ยงต่อสุขภาพในด้านต่างๆ และมักเป็นอาชีพของคนจน “การเก็บขยะขาย” ถือเป็นอาชีพอิสระที่อยู่นอกระบบการจ้างงาน ตัวอย่างผู้ที่ประกอบอาชีพเก็บขยะส่วนหนึ่งก็คือคนในชุมชนแออัด บุญธวัช บุญเจือ (Boonjuea, 2001) สะท้อนว่า การที่คนในชุมชนแออัดไม่มีโอกาสในการทำมาหากิน ทางเลือกทางหนึ่งที่คนในชุมชนแออัดคิดว่าเป็นสิ่งเดียวที่คนจนทุกคนมีโอกาสเข้าถึงได้ง่ายและเสมอภาคที่สุด นั่นก็คือ อาชีพเก็บขยะ ซึ่งเป็นอาชีพของแรงงานนอกระบบที่ไม่มีใครเหลียวมอง หรือสนใจ คนจนในชุมชนแออัดหลายคนจึงจำเป็นต้องทำอาชีพคัดเลือกและแยกขยะแทนผู้คนในสังคมโดยปริยาย และต้องเผชิญกับสภาพสิ่งแวดล้อมที่เป็นพิษและชะตากรรมที่เลวร้ายต่อไป

การเก็บขยะต่างจากการรับซื้อของเก่าโดยทั่วไปตรงที่ต้องไปคุ้ยขยะหรือเก็บสิ่งของเหลือใช้ที่สามารถรีไซเคิลได้เพื่อนำไปขายให้กับร้านรับซื้อของเก่า สำหรับแรงงานคุ้ยขยะจึงเป็นกลุ่มด้อยโอกาสทางสังคมที่มี “ภาพลบ” จากสภาพการทำงานที่อยู่ท่ามกลางความสกปรก น่ารังเกียจ เสี่ยงอันตราย และเป็นกลุ่มที่ไม่น่าไว้วางใจด้วยความหวาดระแวงว่าจะเป็นผู้ลักขโมยทรัพย์สินของ แต่ด้วยความไม่มีทุนทรัพย์ความรู้ทักษะที่จะประกอบอาชีพอื่น และความจำเป็นทางเศรษฐกิจ จึงทำให้แรงงานคุ้ยขยะไม่อาจหลีกเลี่ยงการทำงานท่ามกลางความเสี่ยงต่อภาวะสุขภาพ การเจ็บป่วย อุบัติเหตุจากการทำงาน เสี่ยงต่อสภาพสังคม ความเป็นอยู่ที่ไม่ถูกสุขลักษณะ ความไม่ปลอดภัย ภาพลักษณ์ที่ถูกมองด้านลบ (Thai Health Promotion Foundation, 2007 cited in Sepa, 2012)

เมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับเรื่องขยะคราวใด รัฐบาล มุ่งที่จะแก้ไขปัญหaxyขยะเชิงเทคนิคที่ปลายเหตุแต่เพียงอย่างเดียว โดยมีได้นึกถึงปัญหาคุณภาพชีวิตของคนเก็บขยะเลย ซึ่งแตกต่างจากอาชีพอื่นๆ เช่น อาชีพแพทย์และพยาบาลที่ต้องคลุกคลีกับสิ่งสกปรก เช่น เชื้อโรค สารเป็นพิษที่คัดหลั่งออกมาจากผู้ป่วย เช่นเดียวกับที่คนเก็บขยะต้องทำงานคลุกคลีกับเชื้อโรคในกองขยะ แล้วเพราะเหตุใดการยอมรับถึงควมมีตัวตน

ในสังคมของทั้งสองอาชีพจึงต่างกันโดยสิ้นเชิง ในขณะที่อาชีพอื่น ๆ ได้รับการยกย่องและมีตัวตน มีพื้นที่ทางสังคม แต่คนเก็บขยะถูกมองว่าเป็นคนจรจัด เป็นคนสกปรก น่ารำคาญ เป็นคนไม่รู้หนังสือ เต็มไปด้วยเชื้อโรค น่ารังเกียจ จึงถูกกีดกันและจัดระเบียบให้ไปอยู่ที่ชายขอบของสังคม (Kongsetthakul, 2006) อย่างไรก็ตาม จักรพงษ์ คำบุญเรือง (Khambunreang, 2019) เห็นว่า อาชีพคนเก็บขยะ หลายคนในสังคมอาจมองข้าม และดูถูกอาชีพคนเก็บขยะว่าเป็นอาชีพที่ต่ำต้อยไร้เกียรติ แต่นักวิชาการระดับสูงต่างมองว่าขยะเป็นสิ่งที่มีความค่าและคนเก็บขยะสร้างคุณประโยชน์ให้กับประเทศ

ภาพของคนเก็บขยะในสังคมเมืองในสถานะหนึ่งถูกจัดเป็นชายขอบของสังคม แต่ในอีกส่วนหนึ่งอาชีพนี้ถือเป็นอาชีพที่ทำให้มีกิน และมีความพยายามที่จะชี้ให้เห็นการยกระดับสร้างคุณค่าของคนเก็บขยะ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจและเลือกศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตของคนเก็บขยะในบริเวณพื้นที่อำเภอเมือง และในพื้นที่อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท โดยให้ความสนใจการกลายเป็นคนเก็บขยะ เจือปนชีวิตที่แตกต่างหลากหลายอย่างไร การเก็บขยะของพวกเขาในแต่ละวันเป็นอย่างไร มีอุปกรณ์ที่ใช้และพื้นที่ในการทำงานอย่างไร ทำการศึกษาผ่านการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 11 คน และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยบทความชิ้นนี้เน้นนำเสนอการฉายให้เห็นภาพประสบการณ์ชีวิตและโลกทัศน์ของคนเก็บขยะโดยเชื่อมโยงกับแนวคิดกระบวนการกลายเป็นชายขอบ

คนเก็บขยะกับความเป็นชายขอบ

สุริชัย หวันแก้ว (Wun'gaeo, 2007) เห็นว่ากระบวนการกลายเป็นชายขอบมีมิติที่ซับซ้อนหลายประการ เพราะคำว่า “ชายขอบ” อาจพิจารณาได้ทั้งมิติพื้นที่ มิติเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ เฉพาะในมิติพื้นที่ก็อาจมองได้ทั้งในแง่มิติพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และพื้นที่ความคิด ซึ่งต่างก็ปรากฏกระบวนการกลายเป็นชายขอบด้วยกันทั้งสิ้น โดยชี้ว่ากระบวนการดังกล่าวล้วนอยู่ภายใต้

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมือง การพัฒนาในหลายประเทศความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการกีดกันประชากรออกจากชีวิตทางเศรษฐกิจ บรรดาคนจนทั้งที่อยู่ในเมืองและชนบท ถูกระบบสังคมกีดกันให้ออกไปอยู่ชายขอบของระบบ กลุ่มคนเหล่านี้ตกอยู่ฐานะเสมือนถูกระบบกดหัวให้ตกอยู่ในภาวะความยากจน มีหน้าซ้ำยังได้รับผลกระทบที่สืบเนื่องมาจากการขาดบริการด้านสังคมและสวัสดิการ ทั้งนี้เพราะถูกกันให้อยู่นอกระบบสวัสดิการจึงยากที่จะลืมตาอ้าปากและมีโอกาสรับจ้างงานที่ปกติสุขหรือมีชีวิตที่มีศักดิ์ศรี ในทางสังคมวัฒนธรรม คนชายขอบกลายเป็นคนกลุ่มน้อยในสังคมใหม่ที่ไม่ได้รับการยอมรับหรือเลือกปฏิบัติจากผู้คนในกระแสวัฒนธรรมหลัก การเรียนรู้การปรับตัวและการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อที่จะเอาตัวรอดหรือมีชีวิตอยู่ภายใต้สภาพการดังกล่าวจึงเป็นสาระสำคัญของวิถีชีวิตของประชากรที่อาศัยอยู่ในวัฒนธรรมชายขอบ

คนเก็บขยะเป็นกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่ต้องดิ้นรนเอาตัวรอดภายใต้การถูกมองเป็นคนจนและขาดทางเลือกในการประกอบอาชีพ มีโอกาสที่จะตกเป็นเหยื่อของการพัฒนาโดยที่ต้องแบกรับความเสี่ยงหรือผลลบจากการพัฒนาในหลายด้าน งานวิจัยของนางค์ คงเศรษฐกุล (Kongsetthakul, 2006) เรื่อง การสถาปนาความเป็นอื่นให้คนเก็บขยะ ชี้ให้เห็นว่า คนเก็บขยะในการรับรู้ของสังคมไทยมีฐานะเป็นกลุ่มเสี่ยง ชนชั้นต่ำและเป็นคนลึกลับเล็กน้อย พื้นที่และวิถีการดำรงชีวิตถูกกระทำให้มีคามเป็นอื่น โดยอุดมการณ์ทุนนิยมมีส่วนทำให้คนเก็บขยะมีฐานะเป็นชายขอบของสังคม สำหรับงานศึกษาคนเก็บขยะที่ถือเป็นงานชิ้นบุกเบิกสำคัญเกี่ยวกับคนเก็บขยะคืองานของ สิริพร สมบูรณ์บุรณ์ (Somboonboorana, 1993) ที่ศึกษาคนคุ้ยขยะในชุมชนกองขยะชานเมือง โดยชี้ว่า ชุมชนกองขยะ มักจะถูกมองว่าเป็นชายขอบของสังคมเมืองซึ่งเป็นภาระหรือปัญหาของสังคมเมือง ชุมชนกองขยะถูกมองว่าเป็นชายขอบของสังคมที่ถูกกีดกันจากสังคมโดยเงื่อนไขของการประกอบอาชีพและการทำมาหากินจะถูกกำหนดจากเจ้าหน้าที่ของกรุงเทพมหานครและพ่อค้าคนกลาง อย่างไรก็ตาม ชุมชนคุ้ยขยะไม่ได้เป็นปัญหาของสังคม แต่กลับมีหน้าที่ที่เป็นประโยชน์ต่อระบบเศรษฐกิจของเมือง และเป็นผู้ที่ช่วยรักษาระบบนิเวศสังคม สิริพร สมบูรณ์บุรณ์ (Somboonboorana, 2001 อ้างถึงใน Koanantakool, 2001: 6-7) เสนอภาพชีวิตของคนเก็บของเก่าว่า มี

วิถีความสัมพันธ์ของตนเอง ที่เรียกได้ว่าเป็น “วัฒนธรรม” โดยใช้กรอบนี้เล่าถึงทัศนะของคนเก็บและรับซื้อของเก่าที่มีต่อวัตถุ ที่คนอื่นเห็นว่าเป็นขยะไม่มีค่า สำหรับพวกเขาสิ่งเหล่านี้เป็น “ทรัพย์” ที่จะทำให้เขาดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพิงใคร นอกจากนั้นพวกเขายังได้ตอบภาพที่คนอื่นมองว่าเป็นคนจน ด้วยการศึกษามากมายหาอีกนัยอื่น ด้วยการให้คุณค่าสิ่งที่พวกตนทำ ว่าเป็นประโยชน์ต่อคนเมืองอย่างยิ่ง ด้วยการกำจัดขยะ หรือนำของเก่ามาใช้ใหม่ได้ โดยได้บรรยายให้เห็นความหลากหลายภายในกลุ่มคนที่มีอาชีพเก็บขยะ และรับซื้อของเก่า ซึ่งมีทั้งคนเก็บขยะเร่ร่อน คนที่มีจักรยาน รถซาเล้งปั่น หรือ ซาเล้ง แต่ละกลุ่มมีทุนต่างกัน มีอุปกรณ์ในการทำงานต่างกัน มีพื้นที่การทำงาน รายได้ แตกต่างกัน ซึ่งสิริพรเล่าประวัติชีวิตของคนเก็บขยะ และรับซื้อของเก่าบางคน บางคนมาจากต่างจังหวัดและไม่สามารถหางานทำได้ บางคนก็เคยมีครอบครัวมีฐานะดีพอใช้ แต่ด้วยอุบัติเหตุและเคราะห์กรรมในชีวิต ทำให้ต้องมาหากินกับการเก็บขยะในที่สุด (Koanantakool, 2001: 6-7) พื้นที่ทางสังคมของชุมชนกองขยะในส่วนหนึ่งแสดงตนในฐานะของการเป็นชายขอบของวิถีชีวิตสังคมเมือง แต่การเป็นชายขอบในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการถูกกีดกันหรือเป็นกาฝากของสังคม นอกจากนี้ ขยะในทัศนะของชาวบ้าน คือ “แหล่งโซคลาภ แหล่งรายได้ และความเป็นอิสระ” (Wan'gaeo, 2003: 46) ขยะเป็นผลประโยชน์ที่ชาวบ้านได้รับจากความเสียดของพวกเขา แม้ในตัวเองมันจะถูกเรียกว่า “ขยะ” อยู่ในสภาพหนึ่งจะถูกยอมรับจากคนทั่วไป แต่เมื่อผ่านกระบวนการต่างๆ สภาพของขยะเปลี่ยนแปลงไปและคนทั่วไปยอมรับและมองว่าสิ่งนั้นไม่ใช่ขยะ แต่เป็นทรัพยากรสินค้า นั่นหมายถึง เป็นการสร้างคุณค่าของมันเอง (Somboonboorana, 1993: 64)

อย่างไรก็ดี คนเก็บขยะไม่ได้อยู่ในสภาวะยอมจำนนไปทั้งหมด งานหลายชิ้นมีความพยายามที่จะชี้ให้เห็นข้อดีของคนเก็บขยะหรือการปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ตัวตนตำแหน่งแห่งที่ของคนเก็บขยะ ตัวอย่าง เช่น งานของวลัยพร สายเสมา (Saisema, 2017) ที่ศึกษากลุ่มคนเก็บขยะในชุมชนอ่อนนุช 14 ไร่ เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร ที่ผันตัวจาก “คนเก็บขยะ” สู่ “กลุ่มอาชีพซาเล้ง” พบว่า คนได้สะพานที่ส่วนใหญ่ทำมาหากินด้วยการเก็บขยะและของเก่าขาย ผู้คนเหล่านี้มีประสบการณ์ รวมทั้งปัญหา

และอุปสรรคที่ต้องเผชิญจากการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ เผชิญกับมุมมองด้านลบ รวมทั้งการได้เรียนรู้เรื่องการจัดการขยะจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นแรงผลักดันนำไปสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลงทางอัตลักษณ์ จาก “คนเก็บขยะ” ไปสู่ “กลุ่มอาชีพชาเล้ง” การเป็นกลุ่มอาชีพชาเล้งได้กลายเป็นสัญลักษณ์ที่นำไปสู่การสร้างการยอมรับและต่อรองกับคนในสังคม และนำไปสู่ศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงความหมายของพื้นที่ชุมชนให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้และชุมชนต้นแบบด้านการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน การสร้างความหมายใหม่ให้ “ชาเล้ง” สื่อถึงความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเห็นคุณค่าของการทำมาหากินในแบบที่กลุ่มอาชีพชาเล้งดำเนินอยู่ และความต้องการยกย่องนับถือ คือความมั่นใจในศักยภาพของตนและ ชุมชนนำไปสู่ศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงความหมายของพื้นที่ชุมชน

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ที่ประกอบอาชีพเก็บขยะ จำนวน 11 คน ในเขตอำเภอเมือง และอำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) เป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยอาศัยการแนะนำจากคนรับซื้อของเก่า เพื่อให้มีคุณลักษณะตรงกับกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการศึกษา และการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental sampling) เป็นการเลือกตัวอย่างโดยผู้วิจัยพบเจอผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยบังเอิญ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เจ้าของร้านรับซื้อของเก่าที่รับซื้อของเก่าจากกลุ่มคนดังกล่าว จำนวน 2 แห่ง โดยเป็นการให้ข้อมูลตามความสมัครใจ ดำเนินการเก็บข้อมูลระหว่างเดือนตุลาคม 2562 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2563

ชีวิตที่ผกผันจนกลายเป็นคนเก็บขยะ

กลุ่มคนเก็บขยะในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานีและอำเภวารินชำราบ มักพบเห็นได้ง่ายตามท้องถนน หรือตามชุมชนต่างๆ จากการสัมภาษณ์และการสังเกตกลุ่ม

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า ส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจยากจน การศึกษาน้อย สถานะภาพครอบครัวที่แตกต่างกัน เช่น บางคนแต่งงานใหม่ โสด และมีประสบการณ์ชีวิตก่อนกลายเป็นคนเก็บขยะที่ต่างกัน นอกจากนี้ คนเก็บขยะขายเป็นแรงงานนอกระบบ ไม่มีสวัสดิการทางสังคมและสิทธิประโยชน์เทียบเท่ากับอาชีพอื่นๆ ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาไม่สูง ไม่มีงานทำ จึงต้องผันตัวเองมาประกอบอาชีพเก็บขยะ มีทั้งกรณีที่เคยเป็นชาวนา คนงานก่อสร้าง พนักงานจัดทำเอกสาร และลูกจ้างทั่วไป ก่อนที่จะมาประกอบอาชีพเก็บขยะ

การประกอบอาชีพเก็บขยะของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกิดจากหลายสาเหตุ โดยแต่ละคนมีการปรับเปลี่ยนอาชีพและประสบการณ์กับการเปลี่ยนแปลงของจังหวะชีวิตที่แตกต่างกันไป ซึ่งส่งผลต่อการตัดสินใจเป็นคนเก็บขยะเต็มตัวและเลือกเก็บขยะเป็นอาชีพเสริม จากกรณีที่พบ สามารถจำแนกออกเป็น 5 สาเหตุ ได้แก่ ไม่มีอาชีพ อยู่ในช่วงวัยเกษียณ ปัญหาสุขภาพ การย้ายถิ่นฐาน การใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ การเก็บขยะกลายเป็นทางเลือกหนึ่งที่ทำให้มีรายได้มาเลี้ยงดูครอบครัว จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการกลายเป็นคนเก็บขยะ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. อยู่ในช่วงวัยเกษียณ

กลุ่มนี้มีทั้งหมด 5 กรณี มีอายุระหว่าง 60-80 ปี โดยเหตุผลในการเลือกประกอบอาชีพเก็บขยะ เนื่องจากการที่เป็นคนสูงอายุทำให้ประกอบอาชีพอื่นได้ยาก ไม่สามารถไปสมัครงานที่ไหนได้ เพราะไม่มีใครรับ ถูกมองว่าเป็นแรงงานที่ไม่มีศักยภาพ ผู้สูงอายุจึงไม่สามารถไปประกอบอาชีพอื่นได้ ทำให้ต้องหันมาประกอบอาชีพเก็บขยะ เพราะการเก็บขยะเป็นอาชีพที่สามารถเริ่มต้นได้ง่าย ไม่ต้องมีต้นทุนในการประกอบอาชีพ ไม่ต้องมีวุฒิการศึกษา ไม่จำกัดอายุ ทำได้ทุกเพศ ทุกวัย ทุกฐานะสามารถทำได้เรื่อยๆ ตามกำลังของตัวเอง ไม่ต้องแข่งกับเวลาหากแต่ต้องอาศัยความขยัน ความมีระเบียบวินัยของตัวเอง เป็นเจ้านายของตัวเอง ไม่ต้องคอยกังวลใจว่าจะโดนไล่ออก หรือทำงานไม่ถูกใจนายจ้าง ไม่ต้องคอยกังวลใจปัญหาเกี่ยวกับเพื่อนร่วมงาน ดังกรณีของ ทอง ไท หนู ชี และสี

ตัวอย่างในกรณีของทอง (นามสมมติ) อายุ 69 ปี ชาวโคราชที่มาอาศัยอยู่ในเขตอำเภอวารินชำราบ จากเด็ก ป.4 ที่เรียนจบออกมาช่วยพ่อแม่ทำไร่ทำนา รับจ้างรายวันขายยาเขียวอยู่ที่ปากช่องรายได้วันละ 20 บาท เมื่ออายุ 24 ปี ด้วยความหลงรักในเสียงเพลงทำให้ได้มีโอกาสทำงานกับคณะดนตรีเดินสายร้องเพลงตามงานต่างๆ รายได้วันละ 100 บาทต่อการแสดง เมื่อถึงฤดูทำนาจะกลับไปช่วยที่บ้านทำนาตั้งแต่เริ่มเข้าสู่ฤดูกาลทำนาจนถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว จึงได้กลับสู่ชีวิตนักร้องอีกครั้งกระทั่งมีคนสนใจติดต่อให้ไปอัดเทป แต่ด้วยปัญหาต่าง ๆ ทำให้ความฝันที่ใกล้จะเอื้อมถึงต้องหยุดอยู่แค่นั้น จากความผิดหวังและการใช้ชีวิตด้วยการดื่มสุรา ทำให้ต้องเปลี่ยนอาชีพใหม่เมื่อช่วงอายุ 28 ปี เพื่อนที่ปากช่องได้แนะนำให้ไปทำงานก่อสร้าง ซึ่งช่วงนั้นกำลังมีโครงการสร้างศูนย์วิจัยข้าวโพดและข้าวฟ่างจึงได้เริ่มทำงานก่อสร้าง แต่เมื่ออายุ 68 ปี ด้วยความแก่ชราจึงได้หยุดทำอาชีพก่อสร้างแล้วจึงหันมาเริ่มเก็บขยะพร้อมกับการเลี้ยงไก่ชนควบคู่ไปด้วย

“ดีกว่าอยู่บ้านเฉยๆ เพื่อหารายได้ให้กับตัวเอง จะได้ไม่เป็นภาระของลูก เพราะเขาก็มีค่าใช้จ่าย มีหนี้ ที่ต้องรับผิดชอบ เรายังมีแรงสามารถทำงานได้อยู่ แต่ถ้าไปสมัครงานที่อื่นก็ไม่มีใครรับ เพราะแก่แล้ว ไม่คุ้มค่าแรงเขา หรือถ้าจะให้सानแห่ สานไซ้ก็ไม่ใช่งานถนัด ถนัดงานใช้แรงอย่างการยกของหนัก ๆ มากกว่า ไม่ชอบอยู่นิ่ง ๆ อาชีพเก็บขยะจึงเหมาะกับตัวเองที่สุดแล้ว อยากจะทำอะไรตอนไหนก็ได้ทำ เก็บขยะเสร็จเราก็กินให้อาหารไก่ที่เลี้ยงไว้ ไม่ต้องเดือดร้อนใคร”

(ทอง (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2562)

สำหรับไท (นามสมมติ) อายุ 60 ปี ไทมีภูมิลำเนาเป็นคนจังหวัดร้อยเอ็ด และได้ย้ายมาอยู่บ้านเช่าบริเวณใกล้เคียงมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในเขตอำเภอวารินชำราบ เมื่ออายุ 18 ปี พ่อแม่เสียชีวิต ผีนาคที่เคยทำมาหากินโดนญาติพี่น้องยึดไปโดยอ้างว่า

เป็นของตนเอง จากนั้นมาได้ช่วยญาติทำงานจนรู้สึกลำบากใจที่จะอาศัยอยู่กับญาติ เนื่องจากทางญาติมีค่าใช้จ่ายอย่างอื่นที่ต้องรับผิดชอบ หากตนเองยังอยู่แบบนี้รังแต่จะเป็นภาระของผู้อื่น อีกทั้งยังโดนดูถูกจากญาติพี่น้องด้วยตัวเอง จึงตัดสินใจออกมาหางานทำเป็นกรรมกรก่อสร้างค่าแรงวันละหนึ่งร้อยบาท เขาทำงานตั้งแต่อายุ 26 ปี จนกระทั่งอายุ 58 ปี มีการเปลี่ยนนายจ้างบ้าง เนื่องจากโดนโกงค่าแรงหรือไม่ก็จ่ายเงินช้า หรือถ้าแย่ยิ่งกว่านั้นคือโดนผู้ลงทุนเบี้ยวค่าจ้าง เพราะไม่มีเงินสำหรับลงทุนต่อไป เมื่อแก้ตัวลงการทำอาชีพก่อสร้างจึงไม่เหมาะกับตนเองอีกต่อไป ทำให้ต้องหาที่ทำกินแหล่งใหม่จึงได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านนาหว้า อ.โพธิ์ไทร จ.อุบลราชธานี ตอนอยู่ที่นาหว้าทำอาชีพรับจ้างทำนา พร้อมกับเก็บขยะสะสมไว้เพื่อเป็นรายได้อีกทางหนึ่ง เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปทำให้การทำงานไม่ต้องใช้แรงงานคนมากมายเหมือนแต่ก่อน ส่งผลให้ผู้ว่าจ้างเลิกจ้างงาน เมื่องานรับจ้างเริ่มหดหายทำให้ต้องเปลี่ยนที่อยู่ใหม่เพื่อหางานทำ จากการย้ายมาอยู่ที่บ้านเข้าในปัจจุบันจึงเป็นจุดเริ่มต้นของอาชีพเก็บขยะอย่างจริงจัง

“แก่แล้วไปไม่มีใครเขารับทำงานหรอก ทำงานช้าเสียเวลา

คนจ้างเขามองว่าไม่คุ้มกับเงินที่เสียไป ถ้าเขาจ้างเราดำนาวันละ 200 บาท ถ้าเราทำไม่เสร็จเขาต้องจ่ายเงินเราเพิ่มอีก 1 วัน ไม่มีใครอยากจ่ายเงินเพิ่มหรอก หรือบางคนจ้างเราเพราะสงสารแต่กดค่าแรงเราให้เงินเราน้อยกว่าปกติ แต่เราก็ไม่ได้ว่าอะไรเขา เพราะถือว่าเขามีเมตตาและเรารู้ว่าทำงานให้เขาไม่ดีเท่าเทียมกับคนมีแรงทำ จึงปล่อยให้เขาหักเงินไป แต่พอมาเก็บขยะเราไม่ต้องรู้สึกเกรงใจใคร เก็บขยะได้มากก็จะได้เงินมากไม่ต้องมีใครมาหักเงิน” (ไท

(นามสมมติ), สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2562)

ในกรณีของยายหนู (นามสมมติ) อายุ 67 ปี ยายหนูและสามีอาศัยอยู่ในพื้นที่เมืองอุบลราชธานี ก่อนมาเก็บขยะ ยายหนูทำอาชีพรับจ้างตัดอ้อยช่วยทางบ้านอยู่ที่อำเภอโขงเจียม จากนั้นได้เข้ามาทำงานในอำเภอเมืองเป็นแม่บ้านรายวัน เงินที่ได้มาไม่เพียงพอกับการใช้จ่ายในชีวิตประจำวันจึงได้ตัดสินใจไปซื้อดอกไม้ตามตลาดสด และรับ

ร้อยพวงมาลัยเพื่อนำมาขายตามร้านอาหาร จนกระทั่งมาเจอกับสามีคนปัจจุบันเมื่ออายุ 45 ปี ที่มีความพิการทางหูจึงได้เลือกร้อยพวงมาลัย เพราะมือเปื่อยจากการแพ้ยางของดอกรัก สามีจึงให้เลือกร้อยพวงมาลัย เพราะสามารถหารายได้มาเลี้ยงดูครอบครัวได้จากการทำงานเป็นพนักงานเก็บขยะของเทศบาล เมื่อสามีอายุถึงวัยเกษียณจึงได้ชักชวนมาทำอาชีพเก็บขยะเนื่องจากมีความคุ้นเคยกับการคัดแยกขยะ และมองเห็นช่องทางในการหารายได้ให้กับครอบครัว จึงตัดสินใจตระเวนเก็บขยะพร้อมกับเดินขายดอกไม้ในวันพระตามร้านอาหารในเมือง

“สามีเกษียณจึงได้ออกจากงาน ค่อนข้างคุ้นเคยกับการเก็บขยะ เพราะทำงานเป็นพนักงานเก็บขยะของเทศบาล ถ้าจะให้ไปทำงานอื่นก็ไม่รู้จะทำงานอะไร หูก็หนวกไปทำงานอื่นไม่ได้หรอก ที่เข้าทำงานที่เทศบาลได้เพราะญาติพาเข้าทำงาน หลังออกจากการงานสามีก็บอกว่าจะมาเก็บขยะที่บ้าน เราเห็นว่ารายได้ดี ก็เห็นด้วย แก่แล้วถ้าจะให้ไปทำงานอย่างอื่นคงไม่ไหว เราเก็บขยะมาเราจะไปขายที่ไหนก็มีคนซื้อทั้งนั้นขึ้นอยู่กับว่าเราจะขายให้ใคร นั่งอยู่ที่บ้านเขาก็มารับถึงที่”

(หนู (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม, 2562)

ยายซี (นามสมมติ) อายุ 70 ปี อาศัยในเขตอำเภอเมือง จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ก่อนมาประกอบอาชีพเก็บขยะเคยรับจ้างทั่วไปหลังจากที่เรียนจบ จากนั้นได้เปลี่ยนงานมาทำก่อสร้างจนถึงอายุ 15 ปี จนได้เจอกับสามีจึงช่วยกันทำงานเก็บเงิน และได้เปลี่ยนมาเป็นแม่บ้านเต็มตัวเมื่ออายุ 16 ปี เนื่องจากสามีไม่ให้ทำงาน แต่ซีเป็นคนขยันทำงานไม่ย่อถอยอยู่เฉย จึงได้กู้เงินมาเพื่อไปซื้อปลาและนำมาขายอยู่ที่ตลาดใหญ่ในตัวเมืองอุบลราชธานี การขายปลาของซีสามารถเป็นรายได้หลักของครอบครัวได้เนื่องจากสมัยนั้นตลาดสดมีน้อย ผู้คนต้องเดินทางระยะไกลต่างอำเภอเพื่อมาซื้อของสด ซีต้องตื่นแต่เช้าตรู่เพื่อไปซื้อปลาด้วยรถสองแถว แล้วจึงนำไปขายที่ตลาดใหญ่ ทำอย่างนี้มาเรื่อยจนอายุ 60 ปี จึงเลิกอาชีพขายปลา เนื่องจากเป็นโรคความดันมีความ

กังวลเกี่ยวกับอาการรูบ กลัวจะเกิดอุบัติเหตุ จึงได้หยุดอยู่ที่บ้านให้ลูกส่งเงินเดือนมาให้เดือนละ 1,000 บาท แต่เนื่องจากไม่พอสำหรับค่าใช้จ่ายประจำวัน และลูกไม่สามารถส่งได้เกินกำลัง จึงได้หันมาประกอบอาชีพเก็บขยะเมื่อตอนอายุ 62 ปี โดยเก็บบริเวณในตัวเมือง แต่ช่วง 3 ปีที่แล้วได้เปลี่ยนมาเก็บเฉพาะบริเวณรอบชุมชนตนเองเนื่องจากอาการความดันเริ่มรุนแรงขึ้น

“ไม่มีอะไรทำ ไปหาทำงานอื่นเขาก็ไม่รับอายุ 70 แล้ว ถ้าจะทำงานอย่างอื่นก็ไม่มีแรงยกของหนัก ปวดหลังปวดเอว แม่ไปเก็บขยะแม่ก็ใช้รถเข็นค้าช่วยพยุง ถ้าหวังแต่เงินเดือนที่ลูกส่งให้ก็ไม่พอใช้ ถ้าเขาอารมณ์ดีเราขอเขาก็ให้ แต่ถ้าเขาไม่มีเงินเขาก็ด่าหาว่าเราใช้เงินเก่ง หาเงินไม่เก่งแต่ใช้เงินเก่ง แม่จึงมาหาเก็บขยะขาย เขาจะได้ไม่มาด่า เก็บขยะขายให้พอได้จ่ายค่าน้ำค่าไฟ ชื้อของใส่บาตรในแต่ละวัน”

(ซี (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2563)

ตาสี (นามสมมุติ) อายุ 80 ปี อาศัยอยู่กับภรรยาสองคนในกระท่อมหลังเล็กบนที่ดินริมทางรถไฟในชุมชนแห่งหนึ่ง ก่อนที่ตาสีจะเป็นคนเก็บขยะเคยเป็นช่างไม้มาก่อน แต่เมื่อรูปแบบการสร้างบ้านเปลี่ยนไปเริ่มมีการใช้เสาปูนมากขึ้นส่งผลให้คนเริ่มหันมาสร้างบ้านแบบโมเดิร์น การใช้ไม้เพื่อการสร้างบ้านจึงลดน้อยลง ทำให้ต้องเปลี่ยนอาชีพมาปั่นสามล้อถีบบริเวณตลาดวารินชำราบ รายได้ขณะนั้นก็ดูเหมือนมีความมั่นคงเพียงพอสำหรับตาสีเคยมีลูกค้าประจำทุกวัน วันละ 4-5 คน ซึ่งเพียงพอต่อการยังชีพ แต่เมื่ออายุย่างเข้า 60 ปี สุขภาพเริ่มแย่มาก ไม่มีเรี่ยวแรงในการปั่นจึงตัดสินใจเลิกอาชีพปั่นสามล้อถีบ เนื่องจากต้องรับส่งลูกค้าที่ระยะทางห่างไกลกัน เมื่อไปส่งลูกค้าคนแรกถึงที่หมายต้องปั่นไปรับลูกค้าคนที่สองอีกฝั่งหนึ่งซึ่งอยู่คนละพื้นที่และระยะทางค่อนข้างไกลเป็นอย่างนี้เรื่อยๆ ทุกวัน หลังจากนั้นจึงหันมาประกอบอาชีพเก็บขยะตระเวนเก็บตามร้านอาหารร้านค้าหรือครัวเรือนซึ่งจะไม่ไปคุ้ยขยะตามถัง พร้อมกับรับปอกต้นหอมควัไปด้วย

“อายุเยอะแล้วไม่รู้ว่าจะไปทำงานอะไรและไม่รู้ว่าจะไปทำงานที่ไหน หาเก็บขยะดีกว่าถ้าไม่ไปเก็บขยะก็ไม่มีเงินใช้ ที่เลิกปั่นสามล้อถีบเพราะว่าไม่มีแรงแล้วถึงแต่เลิกทำงานนี้ แต่การเก็บขยะเราทำได้เรื่อย ๆ เหนื่อยก็แค่พักกินน้ำเดี๋ยวก็หายเหนื่อย พอพักมีแรงเราก็ปั่นต่อ ไม่ต้องไปเดือดร้อนใคร”

(สี (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 31 มกราคม 2563)

2. ทำเป็นอาชีพเสริม

คนกลุ่มนี้เคยประกอบอาชีพอื่นมาก่อนแต่ต้องมีการย้ายถิ่นฐานกลับมาที่บ้านเกิด แต่งงานต้องกลับมาดูแลสามีและเลี้ยงลูกที่บ้าน ในระหว่างที่อยู่บ้านจึงไม่มีรายได้ที่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน จึงทำให้ต้องหารายได้จากการเก็บขยะ เพราะสามารถจัดสรรแบ่งเวลาได้ไม่ต้องทำงานเต็มเวลา มีเวลาให้กับคนในครอบครัว หรือบางกรณีต้องแบกรับภาระเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในครอบครัว ทำให้ต้องดิ้นรนหาทางออกเพื่อนำเงินมาจุนเจือครอบครัว จึงหันมาประกอบอาชีพเก็บขยะ เนื่องจากมีการลงทุนน้อย และเป็นงานที่สบายไม่ต้องยกของหนัก ไม่มีเจ้านายคอยควบคุม มีอิสระในการทำงาน จึงมองเป็นเป็นช่องทางที่เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตของตนเอง ดังกรณีของจิตและดิน

จิต (นามสมมุติ) อายุ 47 ปี อาศัยในเขตเมือง จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ก่อนที่ประกอบอาชีพเก็บขยะเคยทำงานโรงงานเย็บผ้าที่กรุงเทพฯ เป็นเวลา 3 ปี แต่เนื่องจากมีปัญหาด้านสุขภาพจากการปวดตาเพราะต้องเพ่งสายตายุ่งตลอดเวลา จึงตัดสินใจลาออกจากการทำงาน จากนั้นเมื่ออายุ 21 ปี ได้ไปทำงานก่อสร้างซึ่งมีรายได้วันละ 100 บาท โดยจ่ายทุกวันที่ 15 และ 30 ของทุกเดือน จนถึงอายุ 27 ปี ได้แต่งงานมีครอบครัว จิตทำงานก่อสร้างนานถึง 9 ปี หลังจากนั้นช่วงปี 2545 มีเพื่อนชวนมาทำอาชีพเก็บขยะ เพราะมีรายได้ดีและไม่ต้องทำงานหนัก สามารถจึงตัดสินใจมาประกอบอาชีพเก็บขยะ ซึ่งทำให้มีเวลาดูแลครอบครัวอีกด้วย

“เมื่อก่อนเคยทำงานโรงงานอยู่ 3 ปี แต่ทำนาน ๆ แล้วปวดตาก็เลยลาออกจากงาน แล้วจากนั้นมาทำงานก่อสร้าง ก็แต่งงานมีลูกแล้วมีเพื่อนชวนมาเก็บขยะขาย เพราะดีกว่าทำก่อสร้าง ว่างจากการทำนาก็มาเก็บขยะขาย ช่วงทำนาก็ยังมาเก็บขยะแต่อาจจะไม่ทุกวันขึ้นอยู่กับเวลาว่างของเรา แต่ถ้าหลังจากช่วงทำนาเราก็มีเวลามากขึ้น ทำอาชีพนี้มันก็ดีทำให้มีเงินเหลือเก็บไปฝากธนาคาร ไม่ต้องเป็นหนี้สินเหมือนคนอื่น เราภูมิใจที่ไม่มีหนี้”

(จิต (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 28 ธันวาคม 2562)

ดิน (นามสมมุติ) อายุ 41 ปี อาศัยอยู่ในตัวเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ดินประกอบอาชีพเก็บขยะตั้งแต่อายุ 26 ปี เป็นเวลา 8 ปี เนื่องจากไม่มีงานทำจึงได้เลือกมาเก็บขยะขาย โดยเก็บทั้งช่วงกลางวันและกลางคืน เพราะสามารถเก็บขยะได้ตลอดหากเก็บขยะได้เยอะรายได้ที่ได้ในแต่ละวันจะเพิ่มขึ้นด้วย แต่ได้หยุดอาชีพเก็บขยะไปเป็นเวลา 5 ปี เพราะได้ทำงานประจำเป็นพนักงานที่โรงงานรีไซเคิลในจังหวัดอุบลราชธานี แต่โรงงานได้ปิดตัวลงเนื่องจากปัญหาด้านเศรษฐกิจ จึงได้มาทำงานรับจ้างรายวันที่ร้านรับซื้อของเก่า รายได้วันละ 300 บาท โดยจ่ายเป็นเงินสดรับวันต่อวัน และได้หันมาเก็บขยะอีกครั้งเมื่อ ปี 2560 เพราะต้องการหารายได้มาจุนเจือครอบครัว และใช้เวลาว่างจากการทำงานหลังช่วง 5 โมงเย็น มาเก็บขยะขาย

“รายได้จากการเก็บขยะมันหาได้ง่ายกว่างานประจำที่ทำอยู่ จึงได้หันมาเก็บขยะตอนกลางคืน เพราะขยะมันเป็นของหาง่าย คนไทยทิ้งขยะเยอะ มีขยะทุกถัง ขึ้นอยู่กับว่าเราจะเลือกเก็บอะไรทุกอย่างเป็นเงินหมด รายได้ดีกว่างานประจำเสียอีก ถ้าราคาขยะดีบางวันขายได้วันละพัน มันขึ้นอยู่กับความขยันของเรา ถ้าเราขยันเก็บได้ขยะเยอะ เงินเราก็ได้เยอะ ทุกวันนี้ค่าใช้จ่ายมันเยอะทำงานอย่างเดียวเงินไม่พอ เราต้องหางานอย่างอื่นทำด้วย ”

(ดิน (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 31 มกราคม 2563)

3. จากรุ่นสู่รุ่น

คนในกลุ่มนี้ประกอบอาชีพเก็บขยะตามคนในครอบครัว จากการไม่มีความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพอย่างอื่น ทำให้ไม่รู้ว่าจะต้องประกอบอาชีพอย่างไร และจากการช่วยเก็บขยะขายตั้งแต่เด็กทำให้มีความคุ้นเคย มีความรู้เกี่ยวกับการคัดแยกขยะ จึงมีความถนัดเกี่ยวกับอาชีพเก็บขยะ ดังกรณีของอำ

ยายอำ (นามสมมติ) อายุ 65 ปี บ้านของอำอยู่ในเขตตำบลรอบนอกของเขตเมือง เดิมทีแม่ของยายอำทำอาชีพเก็บขยะหาเลี้ยงครอบครัว เมื่อยังเป็นเด็ก อำได้ไปช่วยแม่เก็บขยะขายอยู่เป็นประจำทุกวันหลังเลิกเรียน เมื่อเรียนจบ ป.4 จึงหันมาทำอาชีพเก็บขยะขายและปลูกต้นปอขาย โดยที่ไม่เคยไปสมัครงานหรือทำงานที่ไหนมาก่อน เพราะไม่มีความรู้เกี่ยวกับการทำงานอาชีพอื่น ๆ และไม่คิดที่จะทำอาชีพอย่างอื่น จึงได้รับช่วงต่อจากรุ่นสู่รุ่นเกี่ยวกับอาชีพเก็บขยะ จึงได้เดินทางเข้ามาในเมืองเพื่อหาและรับซื้อขยะ เนื่องจากในเมืองมีปริมาณขยะเยอะกว่าอยู่ที่ชนบท อำเริ่มเก็บขยะอย่างจริงจังตั้งแต่ปี 2547 เพื่อหาเลี้ยงครอบครัวและส่งลูกเรียนหนังสือเจ้าแรกที่ยายอำไปขายให้อยู่ข้างอู่แห่งหนึ่ง หลังจากร้านรับซื้อของเก่าเจ้าแรกปิดตัวลงไป อำจึงได้ย้ายมาขายให้กับร้านที่สอง จนถึงทุกวันนี้

“พ่อแม่พามาตั้งแต่เด็ก ๆ เดินเก็บตามหลังเขาทุกวัน ว่างจากหลังเลิกเรียนเราก็มารับช่วย ไม่ได้รู้สึกเบื่อมองว่าสนุกดี หาเก็บด้วยเล่นด้วยตามประสาเด็ก พอเรียนจบ ป.4 ก็ออกมาช่วยเก็บขยะอย่างจริงจัง ไม่เคยไปสมัครงานที่ไหนและไม่คิดที่จะไปสมัครงาน เพราะเราไม่มีความรู้ อาชีพอย่างอื่นก็ไม่รู้จัก เราไม่รู้ว่าอาชีพนั้นต้องทำอะไรบ้าง เรารู้แค่การเก็บขยะ”

(อำ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 28 ธันวาคม 2562)

4. จากการเจ็บป่วย

คนกลุ่มนี้เคยประกอบอาชีพที่เป็นงานประจำ มีเงินเดือนที่แน่นอน แต่เนื่องจากมีปัญหาด้านสุขภาพจึงทำให้ต้องลาออกจากการทำงาน เพื่อรักษาอาการ

เจ็บป่วย แต่หลังจากรักษาตัวจนหายดีแล้ว กลับไม่มีใครรับเข้าทำงาน เพราะถูกมองว่าอ่อนแอ ไม่มีศักยภาพในการทำงาน ซึ่งส่งผลทำให้คนกลุ่มนี้ต้องขาดรายได้จากการทำงาน พวกเขาเหล่านี้จึงต้องปรับตัวเองเพื่อความอยู่รอด ด้วยการหันมาประกอบอาชีพเก็บขยะ เพราะสามารถสร้างรายได้ได้ด้วยตนเอง ไม่มีการลงทุน ดังกรณีของสุ

สุ (นามสมมติ) อายุ 46 ปี อาศัยอยู่บ้านเช่าในเขตอำเภอเมือง เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ช่วงอายุ 12 - 15 ปี ได้ทำงานที่ร้านโต๊ะสนุ๊กเกอร์ จนกระทั่งเจ้าของร้านปิดกิจการ จึงได้ไปทำงานที่ร้านเช่าวิดีโอแห่งหนึ่งในเขตอำเภวารินชำราบ แต่เนื่องจากมีความขัดแย้งกับภรรยาเจ้าของร้านจึงโดนไล่ออกจากงาน หลังจากพักอยู่บ้าน 5 เดือน จึงไปสมัครงานที่ร้านขายส่งขนาดใหญ่แห่งหนึ่งในตัวเมืองอุบลราชธานี สุทำงานตั้งแต่อายุ 17 จนอายุ 45 ปี ป่วยเป็นซีสตีโนต์บ่อน จึงได้ลาออกจากงานเพราะปวดท้องรุนแรงส่งผลให้ยกของหนักไม่ไหว เนื่องจากสภาพร่างกายที่ไม่สมบูรณ์แข็งแรง เมื่อไปสมัครงานจึงไม่มีใครรับเข้าทำงาน การที่ตกงานทำให้ตัดสินใจขึ้นรถเข็นตระเวนเก็บขยะรอบเมืองอุบลฯ

“ป่วยถึงต้องลาออกจากงาน ไม่ได้อยากจะออกแต่โดนคนอื่นนินทาเพราะเรานั่งพัก เราปวดท้องหนักมากยกของหนักไม่ไหว ทำให้กินแรงเพื่อนร่วมงานก็เลยตัดสินใจลาออก หลังจากที่พักรักษาตัวดีแล้ว พอกลับไปสมัครงานใหม่เขาก็ไม่รับบอกว่าคนเต็มแล้ว พอไม่สมัครที่อื่นเขาก็ไม่รับเหมือนกันเขาบอกว่าเราผอมเกินไปคงไม่มีแรงทำงาน พอแม่ตายเราก็เอารถเข็นแกลไปหาเก็บขยะดีกว่าอยู่แบบคนตกงาน ให้พอมีเงินซื้อข้าวเลี้ยงหมาในแต่ละวัน ถ้าเราไม่ไปเก็บขยะหมาที่เลี้ยงไว้ก็ไม่มีอะไรกิน เราเป็นคนเราอดได้ แต่หมาอดไม่ได้สงสารมัน”

(สุ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2562)

5. การใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

คนกลุ่มนี้ใช้เวลาว่างจากกิจกรรมในชีวิตประจำวัน และเวลาว่างจากการทำงานจึงหันมาเก็บขยะขาย เพราะมองว่าเป็นอาชีพที่ไม่ต้องใช้ต้นทุนเนื่องจากขยะมีจำนวนมากและสามารถหาได้ทั่วไปในชุมชน สามารถเริ่มต้นทำได้ง่าย รายได้ที่ได้จากการขายขยะค่อนข้างดี เป็นงานที่อิสระไม่ต้องวุ่นวายกับใคร โดยเป็นเจ้านายตัวเอง ไม่ต้องทำตามคำสั่งใคร ดังกรณีของพรและนัด

พร (นามสมมติ) อายุ 39 ปี อาศัยในเขตอำเภอเมือง จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ก่อนที่จะประกอบอาชีพเก็บขยะเคยทำงานก่อสร้างเพียงระยะสั้น เนื่องจากงานก่อสร้างเป็นงานที่หนักจึงไม่สามารถทำได้นาน จากนั้นได้ออกจากงานมาแต่งงานมีครอบครัว เลี้ยงลูก พร้อมกับการทำนาจำนวน 5 ไร่ หลังจากลูกโตสามารถเข้าโรงเรียนได้ จึงตัดสินใจมาทำอาชีพเก็บขยะเนื่องจากมีราคาดี และมีเพื่อนชักชวนไปทำด้วยกัน จึงได้ทดลองทำงานเก็บขยะขาย และพบว่าเหมาะกับตนเอง เพราะสามารถแบ่งเวลาได้ และมีเวลาไปรับงานรับจ้างอย่างอื่นได้หากมีคนจ้าง เช่น การทำงานบ้าน แต่จะยึดการเก็บขยะเป็นหลัก เนื่องจากงานรับจ้างไม่ได้มีทุกวัน แต่การเก็บขยะสามารถทำได้ทุกวัน และมีขายทุกวัน ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น

“อยู่บ้านเลี้ยงลูกพอลูกโตเราถึงได้ออกมาทำงาน ที่เลือกอาชีพนี้เพราะเราแบ่งเวลาได้เองไม่ต้องทำงานเต็มเวลาเหมือนก่อสร้าง กว่าจะได้เงิน 300 บาท ต้องทำงานตั้งแต่ 8 โมงเช้าจนถึง 5 โมงเย็น และยังต้องยกอิฐ ยกถังปูน แบกไม้ มันทหนักไปสำหรับผู้หญิงเหนียวด้วย เก็บขยะมันก็เหนียว แต่เหนื่อยคนละแบบ เก็บขยะเราต้องขยันเดิน แต่ดีตรงที่เลิกงานเร็วเพราะเราสามารถกำหนดเวลาได้เอง มีเวลาไปทำกับข้าวตอนเย็นให้สามีและลูก”

(พร (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2562)

นัด (นามสมมติ) อายุ 43 ปี อาศัยในเขตอำเภอเมือง จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ก่อนที่จะมาประกอบอาชีพเก็บขยะได้ไปสมัครงานเป็นพนักงานเสมียนของบริษัทแห่ง

หนึ่ง แต่รู้สึกเบื่อหน่ายการทำงานกับคนกลุ่มใหญ่ จึงได้ลาออกจากการทำงาน จากนั้นได้ไปสมัครทำงานที่โรงงานในจังหวัดสมุทรปราการ ตั้งแต่อายุ 18 ปี ระหว่างนั้น ก็ได้มีการเปลี่ยนสถานที่ทำงานไปตามโรงงานต่างๆ เนื่องจากเงินเดือนน้อยไม่คุ้มค่ากับงาน หรือบางครั้งก็โดนไล่ออกจากความคิดเห็นที่ไม่ตรงกับนายจ้าง จนกระทั่งอายุ 28 ปี ได้กลับมาอยู่บ้านเกิดของตัวเองที่บ้าน และได้แต่งงานกับสามีที่ทำอาชีพก่อสร้างและเลี้ยงดูลูก เมื่อกลับมาอยู่บ้านส่งผลให้ไม่มีรายได้ หากพึ่งพารายได้จากสามีทางเดียวไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายจึงตัดสินใจออกมาตระเวนถามร้านรับซื้อของเก่าเพื่อหาเช่ายืมรถเข็น เนื่องจากตนเองสนใจที่จะเก็บขยะขายเพราะสามารถเป็นนายตัวเองได้ สามารถกำหนดเวลาเริ่มงานและเลิกงานได้ เมื่อไม่มีเงินลงทุนในการซื้อรถเข็น จึงต้องขอยืมจากคนอื่น โชคดีที่มาเจอที่ร้านค้าของเก่าแห่งหนึ่งเป็นร้านเดียวที่มีรถเข็นให้ยืม นัตจึงได้เริ่มอาชีพเก็บขยะและตระเวนรับซื้อตามบ้านเรือน โดยเริ่มเก็บขยะขายเมื่อปี 2545 ด้วยเงินทุนเริ่มต้นครั้งแรกเริ่มที่เงิน 100 บาท

“ดีกว่าอยู่บ้านเฉย ๆ ออกมาหางานทำหารายได้ให้ครอบครัวดีกว่า ถ้าจะให้ไปทำงานอื่นก็เบื่อคน เบื่อเจ้านาย และจะได้มีเวลาดูแลครอบครัวด้วย ตอนนั้นเราเห็นว่าราคาขยะดีเห็นคนแถวบ้านทำแล้วได้เงิน เราเลยมองว่าอาชีพเก็บขยะไม่ต้องใช้ทุนอะไรแค่เอาขยะไปขายก็ได้เงินจึงเลือกอาชีพนี้ และที่ต้องเข้ามาในเมืองเพราะมีขยะเยอะ แถวบ้านนอกเขาหวงขยะเก็บขายกันหมดไม่เหลือให้เราหรอก เลยต้องมาหาเก็บในเมืองแทน”

(นัต (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 28 ธันวาคม 2562)

โลกทัศน์ของคนเก็บขยะต่อการดำรงชีพ

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีมุมมองเชิงบวกต่ออาชีพเก็บขยะ ถึงแม้จะโดนสังคมภายนอกดูถูกจากการที่เก็บสิ่งของเหลือใช้ ต้องทำงานเกี่ยวกับสิ่งที่ทุกคนมองว่าเป็น “ขยะ” ที่หลายคนมองว่าไร้ประโยชน์ ไม่มีค่า แต่ส่วนหนึ่งกลับมองว่าตนเองมีส่วนช่วยทำให้สังคมน่าอยู่ ดังนี้

คนเก็บขยะคือคนที่ขยัน ในกลุ่มนี้ต่างมองตนเองและเพื่อนร่วมอาชีพว่าเป็นคนที่มีความขยัน อาชีพเก็บขยะเหมาะกับคนที่มีความขยัน เพราะรายได้ที่ได้ในแต่ละวันขึ้นอยู่กับปริมาณของขยะเนื่องจากขยะเป็นของที่หาง่าย เป็นทรัพยากรที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ง่าย หรือบางกรณีหันมาเก็บขยะเป็นอาชีพเสริม เพราะสามารถสร้างรายได้และเป็นอาชีพที่อิสระไม่ต้องมีใครคอยสั่งให้หรือบังคับ ถ้าหากมีความขยันและความอดทนควบคู่กัน รับรองได้ว่าอาชีพเก็บขยะสามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวได้มากกว่าเงินเดือนประจำหรือการทำงานรับจ้างทั่วไป

ให้คุณค่าต่ออาชีพตนเอง บางกรณีโดนหลายคนจะดูถูกว่าทำงานที่ไร้ศักดิ์ศรี ไม่มีเกียรติ แต่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญก็ไม่ได้โต้ตอบและทำเป็นนิ่งเฉย ไม่ได้สนใจสายตาคูถูกหรือเหยียดหยาม เพราะมองว่าคนที่ทำงานนี้ต้องทำใจ ถ้าทำใจไม่ได้ก็อยู่ไม่ได้ แต่ส่วนใหญ่คนที่ประกอบอาชีพเก็บขยะมีความกล้าที่จะเผชิญกับการดูถูกเหล่านี้อยู่แล้ว และพวกเขาเหล่านี้มีการให้คุณค่าต่ออาชีพตนเองว่าเป็นอาชีพที่คอยหล่อเลี้ยงคนจนให้มีรายได้มาจุนเจือครอบครัวและเป็นหนึ่งในอาชีพสุจริตที่มีส่วนช่วยลดสภาวะโลกร้อนอีกด้วย เพราะอาชีพเก็บขยะขายเป็นการลดปริมาณขยะที่มีอยู่เป็นจำนวนมากให้ลดลง ในแง่มุมนี้ คล้ายคลึงกับ จักรพงษ์ คำบุญเรือง (Khambunreang 2019) ที่ชี้ว่าอาชีพคนเก็บขยะหรือที่เรียกกันว่า “นักรรีไซเคิลท้องถิ่น” ยังคงมีประโยชน์ต่อสังคม นอกจากที่พวกเขาจะช่วยรักษาความสะอาดแล้ว พวกเขายังช่วยคัดแยกขยะที่สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ลดการนำเข้าวัตถุดิบ ประหยัดงบประมาณของหน่วยงานราชการในการขนถ่ายขยะได้อีกทางหนึ่ง

การเก็บขยะแม้เป็นอาชีพทางเลือกสุดท้ายแต่ก็เป็นอาชีพที่ช่วยเหลือสังคม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นผู้สูงอายุบางส่วนมองว่าตนเองไม่มีศักยภาพที่จะสามารถไปสมัครงานหรือทำงานที่อื่นได้ และไม่มีใครรับเข้าทำงาน เนื่องจากอายุที่สูงขึ้นทำให้ไปประกอบอาชีพอื่นได้ยาก ส่งผลให้กลุ่มดังกล่าวเหลือเพียงตัวเลือกสุดท้ายในการดำรงชีพเพื่อหาเลี้ยงตนเอง อย่างไรก็ตาม คนกลุ่มนี้มีมุมมองในเชิงบวกให้กับตนเอง โดยมองว่าถึงแม้ตนเองจะมีอายุเยอะไม่สามารถทำงานได้มีประสิทธิภาพเหมือนคนหนุ่มสาว แต่การเลือกอาชีพคนเก็บขยะทำให้เขาไม่ต้องเป็นภาระของลูกหลานหรือของรัฐบาลที่

ต้องแบกรับค่าใช้จ่ายต่อตัวเอง อีกทั้งยังมองว่าอาชีพเก็บขยะ เป็นอาชีพที่ทำเพื่อสังคม เป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่รู้จักใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าที่สุด

ความฝัน ความหวัง ความต้องการของคนเก็บขยะ

ผู้วิจัยพบว่า คนเก็บขยะมีความต้องการความมั่นคงเรื่องเศรษฐกิจด้านมูลค่าการซื้อขายขยะ ต้องการให้รัฐบาลหยุดอนุมัติการนำเข้าขยะจากต่างประเทศ โดยหันมารับซื้อขยะในประเทศให้มากขึ้น เพื่อให้ขยะในประเทศไม่ตกค้างอยู่ที่โรงงานรับซื้อ มากเกินความจำเป็น และนำขยะมาแปรรูปเป็นเม็ดพลาสติกให้มากขึ้น ทั้งนี้ยังมีความต้องการด้านสวัสดิการสังคมเพื่อให้มีความครอบคลุม และมีความยุติธรรมด้วยการสำรวจคนที่มีความจำเป็นที่จะต้องได้รับความช่วยเหลืออย่างแท้จริง หรือบางกรณีเสนอแนวทางเพื่อให้ตนเองมีทุนที่จะสามารถประกอบอาชีพอื่นได้

“อยากให้ช่วยเรื่องราคาขยะ ตอนนี้ราคาต่ำมาจากที่เคยขายได้วันละพัน ตอนนี้ขายได้วันละไม่กี่ร้อยบาท ถ้ารัฐบาลไม่นำเข้าขยะ ราคาคงไม่ตกอย่างนี้ ถ้าเขาเอาขยะในประเทศไปใช้ ราคาขยะบ้านเราก็จะสูงขึ้น หรือถ้าเอาพวกพลาสติกไปแปรรูปทำอย่างอื่นแล้วส่งออกต่างประเทศ มันน่าจะเป็นผลดีกว่านี้มาก” (ดิน (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 31 มกราคม 2563)

“อยากให้ตรวจสอบเรื่องบัตรคนจนให้ดีกว่านี้ บางคนรวยกว่าเราแต่เขามีบัตรคนจน ที่พูดไม่ใช่ที่เราอยากได้ เพราะเราไม่อยากจน เรามีเงินมีงานทำ ถ้าจะแจกควรให้กับคนที่เขามีความต้องการจริง ๆ”

(จิต (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 28 ธันวาคม 2562)

ผู้วิจัยได้สอบถามความต้องการในชีวิต ผู้ให้ข้อมูลส่วนหนึ่งกลับไม่สามารถให้ข้อมูลได้ จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า บางคนมีความสิ้นหวังต่อความต้องการที่ตนเองอยากได้ เพราะมองว่าสิ่งที่ตนเองต้องการไม่มีวันเป็นจริง

“บอกไปเขาก็ไม่มาช่วยอะไรหรอก รัฐบาลเขาบอกว่าจะทำ
เรื่องนี้ พอถึงเวลาจริงไม่เคยทำ บอกไปก็เท่านั้น ไม่ได้ช่วยอะไร เรา
ดูแลตัวเราเองดีกว่า”

(ไท (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2562)

อภิปรายผลการศึกษา: มองความเป็นชายขอบผ่านคนเก็บขยะ

ผู้วิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนหนึ่งถูกสังคมเบียดขับทำให้ต้องหันมาประกอบอาชีพเก็บขยะ โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุเป็นกลุ่มเสี่ยงที่จะเจอปัญหาดังกล่าวเนื่องจากสังคมมองว่าบุคคลดังกล่าวไม่มีศักยภาพเพียงพอต่อการทำงาน ขาดความรู้ความสามารถ ที่จะประกอบอาชีพ ทำให้หมดทางเลือกจนต้องหันมาเก็บขยะขาย ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับงานวิจัยของ จุฑามณี สมบูรณ์สุทธิ (Somboonsut, 2004) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการกลายเป็นขอทานของคนชราว่า การถูกกีดกันให้ออกจากตลาดแรงงานต่างนับเป็นสาเหตุสำคัญที่มีส่วนผลักดันให้เกิดการขอทานควบคู่ไปกับปัจจัยเพศสภาพ ตลอดจนวิกฤตความจนในครอบครัว นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่าผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่มีสถานะทางเศรษฐกิจที่ยากจน เป็นคนที่ไม่มียอดเงินในชีวิต อาชีพคนเก็บขยะเป็นอาชีพของแรงงานนอกระบบที่ไม่มีใครเหลียวมองหรือสนใจ อาชีพเก็บขยะกลายเป็นอาชีพที่ช่วยเหลือเลี้ยงชีวิตคนยากจนที่มักจะถูกผลักออกจากชีวิตทางสังคมของคนส่วนใหญ่ เนื่องจากมองว่าเป็นงานที่ไร้ศักดิ์ศรี ไม่มีเกียรติ เพราะเป็นงานที่ต้องอยู่กับความสกปรก ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ นภาพค์ คงเศรษฐกุล (Kongsetthakul, 2006) ได้อธิบายเกี่ยวกับการสถาปนาให้คนเก็บขยะเป็นชนชั้นต่ำในอาชีพไว้ว่า การจัดการโดยรัฐด้วยความมีศีลธรรมได้สร้างงานให้คนยากจนซึ่งเป็นงานนอกระบบเศรษฐกิจ (informal economic activity) ที่จัดได้ว่าเป็นชายขอบของภาคการผลิตในระบบเศรษฐกิจ (margins of economy) คนเก็บขยะถูกจัดให้เป็นแรงงานไร้ฝีมือเป็นชนชั้นต่ำ และถูกประพาดปฏิบัติเยี่ยงเป็นคนสกปรก ไม่น่าไว้วางใจ ไม่น่าคบหา ไม่มีเกียรติ ไร้คุณค่าไร้ความสามารถ เป็นคนละชั้นชั้นกัน เป็นบุคคลนอกกลุ่ม จึงขาดโอกาสในด้านต่าง ๆ ในระบบตลาดทุนนิยม ไม่มีโอกาสได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต การขาดอำนาจ

ต่อรอง มีสถานภาพทางการเมืองและสังคมต่ำ มีโอกาสได้รับการบริการทางการศึกษา พัฒนาอาชีพ การบริการด้านสาธารณสุขและบริการด้านอื่นๆ ต่ำด้วย โดยจากการศึกษาจะพบว่า มีหนึ่งกรณีที่ถูกคนในชุมชนมองว่าเป็นคนสกปรก เพราะมองว่าคนเก็บขยะเป็นคนที่ใช้ทรัพยากรที่เป็นของเหลือจากผู้อื่น คนในชุมชนไม่ว้าวใจกลัวว่า จะทำให้ชุมชนสกปรกมีกลิ่นเหม็นและไม่ให้เกียรติ

คนเก็บขยะในที่นี้ต้องเผชิญกับปัญหาในการประกอบอาชีพ และทัศนคติด้านลบของคนในสังคม โดยที่ภาครัฐไม่ได้เข้ามาช่วยเหลือเหมือนกับอาชีพอื่นๆ อย่างเช่น อาชีพเกษตรกรที่เมื่อราคาผลผลิตตกต่ำภาครัฐจะเข้ามาช่วยเหลือในเรื่องราคาและมีการเยียวยา ในขณะที่อาชีพเก็บขยะเป็นกลุ่มแรงงานนอกระบบที่ “ตกสำรวจ” ยังไม่มีการจัดระเบียบให้เป็นระบบ เนื่องจากภาครัฐไม่ให้ความสำคัญในการส่งเสริมสิทธิสวัสดิการ การคุ้มครอง หรือสร้างหลักประกันด้านสุขภาพ อาชีพเก็บขยะจึงไม่อยู่ในสายตาของกระทรวงแรงงาน ที่จะแข่งขันให้เข้าสู่ระบบเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและได้รับสวัสดิการทางสังคม เหมือนแรงงานในระบบที่จ่ายเงินสมทบ แม้ว่าจะมีระบบประกันตนเองก็ตาม นอกจากนี้ งานวิจัยชิ้นนี้พบกรณีที่ประกอบอาชีพเก็บขยะเพื่อให้ตนเองสามารถประทังชีวิตอยู่ได้ในแต่ละวัน ซึ่งคนเก็บขยะกลุ่มนี้มีคุณภาพชีวิตที่ต่ำ ไม่มีเงินออม นำเงินที่ได้จากการขายขยะมาใช้เป็นรายวัน สะท้อนให้เห็นว่า อาชีพเก็บขยะเป็นอาชีพที่เป็นชายขอบจากการไม่เหลียวแลของภาครัฐ คนเก็บขยะต้องหาวิธีแก้ไขปัญหาด้วยตนเองจากผลกระทบที่เกิดขึ้นจากนโยบายของภาครัฐ ได้แก่ การอนุมัติให้นำเข้าขยะพลาสติกจากต่างประเทศ ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ราคาขยะตกต่ำ โดยกระทบต่อรายได้ของคนเก็บขยะเป็นอย่างมาก สอดคล้องกับ สุริชัย หวันแก้ว (Wan'gaeo, 2007) ที่เห็นว่า คนชายขอบที่อยู่ในบริบทการพัฒนาต้องเผชิญหรือแบกรับความเสี่ยงจากนโยบายของรัฐทั้งที่ในแบบที่ไม่สามารถต่อต้านขัดขืน ในขณะเดียวกันก็พยายามที่จะต่อสู้ดิ้นรนดำรงชีพภายใต้สภาวะจำยอมตามระบบและกลไกตลาด อย่างไรก็ตาม ในอีกทางหนึ่ง จะพบว่าคนเก็บขยะพยายามสร้างกลไกต่อรองให้กับเกิดการแลกเปลี่ยนอย่างเป็นธรรม เช่น การสร้างระบบความสัมพันธ์ที่ดีกับคู่ค้า และการสะสมขยะเพื่อรอขายในช่วงเวลาที่ได้ราคาในระดับที่น่าพอใจ แม้ว่าในปัจจุบัน

จะต่อรองราคาขายได้ไม่มากนักและต้องจำยอมขายขยะในบางช่วงเวลา ซึ่งคล้ายคลึงกับข้อเขียนของ จักรพงษ์ คำบุญเรือง (Khambunreang, 2019) ที่ชี้ถึงกรณีของคนเก็บขยะในเมืองเชียงใหม่หลายคนว่าต่างผ่านอาชีพมาแล้วหลากหลาย สุดท้ายก็ต้องหันกลับมาประกอบอาชีพเก็บขยะกันอีก พวกเขาค้นพบว่าอาชีพนี้เป็นอาชีพที่อิสระและสบายที่สุด แม้ว่าอาชีพเก็บขยะจะรายได้ดีและมีคนเริ่มมาทำกันมากขึ้น แต่เบื่อง่ายแล้วก็ยังถูกคนในสังคมมองว่าต่ำต้อย สกปรก ที่สำคัญกว่าที่จะหามาได้แต่ละวัน ยากเสียยากกลับต้องมีผูกพ่อค้าคนกลางกดราคารับซื้อ โกงตาชั่งอีก แนวทางหนึ่งในการต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลางคือการรวมกลุ่มมีโกดังของตนเองแล้วเอาของมาเก็บไว้จำนวนหนึ่ง แล้วเสนอราคาขายให้โกดังใหญ่จะได้ราคาที่ดีกว่าต่างคนต่างขาย เวลาสมาชิกขาดเหลือเงินในการใช้จ่ายก็สามารถเบิกใช้ได้ก่อน ซึ่งต่างกับคนเก็บขยะเพื่อยังชีพในอดีตที่ ชลลดา แสงมณี (Sangmanee, 2001: 33) พบว่า กลุ่มคนเก็บขยะยังชีพไม่สามารถเรียกร้องหรือต่อรองเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่เป็นธรรมได้เลยเนื่องจากความต้องการใช้เงินสดมาใช้จ่ายในแต่ละวัน

สำหรับประเด็นในเรื่องการจัดแบ่งชนชั้น ผู้วิจัยพบว่า ในกลุ่มคนเก็บขยะเองส่วนใหญ่ไม่ได้มีการแบ่งชนชั้นระหว่างคนเก็บขยะด้วยกันเอง จากการใช้นานพาทนะและวัสดุอุปกรณ์ เพื่อใช้มาดูถูกทางคุณภาพชีวิตหรือฐานะทางเศรษฐกิจ หากแต่คนเก็บขยะมองคนเก็บขยะด้วยกันเองว่าเป็นคนขยัน ตั้งใจทำงาน เพราะคนเราหากไม่มีความตั้งใจการทำงานเก็บขยะนานๆ ไม่ได้ เนื่องจากอาชีพเก็บขยะต้องเดินไกล และนานติดต่อกันหลายชั่วโมง หรือบางคนทำเป็นอาชีพเสริมด้วย สะท้อนว่าพวกเขาเหล่านั้นต้องเป็นคนที่มีความขยันเป็นอย่างมาก ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัยของ บุญจวบ บุญเจือ (Boonjuea, 2001) ที่พบว่า กลุ่มคนเก็บของเก่ามองตนเองโดยการแบ่งช่วงชั้นที่มีระดับสูงต่ำผ่านการใช้ ยานพาหนะ เครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์ วิธีการเก็บหา และประเภทของของเก่า คนเก็บของเก่าที่ใช้รถเครื่องและรถพ่วง มีเงินรับซื้อและใช้วิธีรับซื้อ มีภาพสะท้อนตัวตนในแง่ที่ดี มีความเป็นอาชีพสูง ส่วนคนเก็บของเก่าที่ใช้รถถีบและรถเข็น ไม่มีเงินรับซื้อจะมีภาพสะท้อนตัวตนในระดับต่ำ มีความรู้สึกอับอาย แต่มีความพอใจที่ไม่เป็นภาระ และไม่ต้องพึ่งพาใคร

สรุป

คนเก็บขยะส่วนหนึ่งมองว่าอาชีพเก็บขยะเป็นอาชีพที่มีความมั่นคงสำหรับตนเอง แม้ว่าจะไม่ได้มั่นคงทางการเงิน แต่มั่นคงในด้านทรัพยากรนั่นคือขยะที่เป็นแหล่งทางรายได้ เพราะแนวโน้มปริมาณขยะในปัจจุบันมีจำนวนที่เพิ่มขึ้น สามารถพบได้ทุกแห่งที่เป็นแหล่งชุมชน เนื่องจากผู้คนมีการทิ้งขยะเป็นประจำทุกวัน ทำให้คนเก็บขยะมีรายได้ทุกวันเพียงแค่มีกความขยันและอดทน เพราะรายได้ในแต่ละวันขึ้นอยู่กับปริมาณขยะที่เก็บมาได้ ทำให้อาชีพเก็บขยะกลายเป็นอาชีพทางเลือก อย่างไรก็ตามก็มีคนเก็บขยะบางส่วนที่มีความต้องการในด้านความมั่นคงในชีวิต โดยสะท้อนให้เห็นว่าอยากมีรายได้จากการเก็บขยะที่เพิ่มขึ้น ซึ่งสามารถทำได้จากการกำหนดราคาขยะไม่ได้ต่ำจนเกินไป โดยการหันมาใช้ขยะในประเทศให้มากขึ้น และกระตุ้นให้ผู้ผลิตสินค้าหันมาใช้วัสดุรีไซเคิลแทนวัสดุที่สร้างขึ้นใหม่ ทั้งนี้ยังมีความต้องการด้านสวัสดิการสังคมเพื่อให้มีความควบคุม และมีความยุติธรรม โดยการสำรวจคนที่มีความจำเป็นที่จะต้องได้รับความช่วยเหลืออย่างแท้จริง เพราะมีหนึ่งกรณีที่มีบัตรประชาชน เนื่องจากนำบัตรประชาชนไปค้าประกันในการซ่อมรถ ทำให้เขาไม่กล้าอ้างสิทธิในการเข้าถึงสวัสดิการ อย่างเช่น เบี้ยผู้สูงอายุ ประกันสุขภาพถ้วนหน้า และสวัสดิการแห่งรัฐ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับงานวิจัยของจันทรา เสพา (Sepa, 2012) พบว่า ผู้ประกอบอาชีพค้าขยะไม่มีความมั่นคงในชีวิต คือ ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือ ผู้สูงอายุมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย มีหนี้ในระบบ ไม่มีเงินออม การเข้าไม่ถึงสิทธิการรักษาพยาบาล

เมื่อพิจารณาจากระบบการการกลายเป็นคนขายขอบ จะพบว่า ในโลกทัศน์ของคนเก็บขยะเอง คนเก็บขยะไม่ได้เป็นขายขอบเสมอไป ถึงแม้อาชีพเก็บขยะอาจจะมองเป็นอาชีพของคนจนและอาจจะกลายเป็นขายขอบของสังคม เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับผลการศึกษาก็จะพบว่า มีหนึ่งกรณีที่ดำรงชีวิตด้วยการเก็บขยะ ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัวเป็นการแบ่งเบาค่าใช้จ่ายอีกทางหนึ่ง และยังมีเงินเหลือเก็บที่ได้จากการขายขยะเพื่อนำไปฝากธนาคาร ทำให้กรณีดังกล่าวมีความภาคภูมิใจกับอาชีพเก็บขยะและมองว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้สังคมน่าอยู่ ซึ่ง

ไม่ได้เป็นคนขายชอบจากการประกอบอาชีพเก็บขยะ สอดคล้องกับงานของสิริพร สมบูรณ์บุรณ์ (Somboonboorana, 2001) ที่พบว่า ทักษะของคนเก็บและรับซื้อของเก่า ที่มีต่อวัตถุ ที่คนอื่นเห็นว่าเป็นขยะไม่มีค่า สำหรับพวกเขาสิ่งเหล่านี้เป็น “ทรัพย์สิน” ที่จะทำให้เขาดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพิงใคร นอกจากนั้นพวกเขายังได้ตอบภาพที่คนอื่นมองว่าเป็นคนจน ด้วยการศึกษามากขึ้น ไม่มีทางหาเงินอย่างอื่น ด้วยการให้คุณค่าสิ่งที่พวกตนทำ ว่าเป็นประโยชน์ต่อคนเมืองอย่างยิ่ง ด้วยการกำจัดขยะ หรือนำของเก่ามาใช้ใหม่ได้ เช่นเดียวกับงานวิจัยของ พงศธร บุตรพลวง (Butpluang, 2006) ที่พบว่า แม้ขยะจะเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจแต่ก็เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ มีประโยชน์ สามารถทำให้กลุ่มคนเก็บขยะเหล่านี้มีโอกาสดำรงชีวิตอยู่ในสังคม การเข้ามาเผชิญโชคและแสวงหาโอกาสในเมือง การหลั่งไหลเข้ามาอยู่ในเมือง ทำให้คุณภาพชีวิต และวิถีชีวิตพวกเขาเปลี่ยนไปจากเดิม พวกเขาเหล่านี้ได้ออกจากสังคมและวัฒนธรรมเดิมที่เขาเคยอยู่ สู่สังคมของการบริโภคนิยมที่มีความซับซ้อน และเต็มไปด้วยผลประโยชน์ซ้อนทับกัน ปรากฏการณ์ของคนเก็บขยะเหล่านี้เป็นอีกหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของคนจนในเมืองที่ดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัจจัยพื้นฐานเพื่อความอยู่รอดทางกายภาพทางสังคม

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ควรมีการสำรวจกลุ่มคนยากจนที่ควรช่วยเหลือให้ชัดเจน และให้สิทธิรับความช่วยเหลือได้ตรงเป้าหมาย เพื่อให้คนเก็บขยะได้รับสวัสดิการจากภาครัฐที่สามารถเข้าถึงได้ หรือส่งเสริมให้ความรู้ให้มีการทำประกันสังคมในแบบผู้ประกันตน (มาตรา 40) ให้กับคนเก็บขยะที่มีความต้องการ เพื่อให้ได้รับประโยชน์ทดแทนเมื่อประสบอันตรายหรือเจ็บป่วย

2) เนื่องจากราคาขยะส่งผลต่อการดำรงชีวิตของคนเก็บขยะ โดยพบว่าส่วนหนึ่งราคาขยะที่ขายได้ราคาลดลงเป็นผลจากขยะนำเข้าจากต่างประเทศ รัฐบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนธุรกิจรีไซเคิลที่รับซื้อขยะในประเทศ โดยอาจมีมาตรการด้านภาษีหรือส่งเสริมให้ราคาขยะมีความคงที่ ซึ่งราคาขยะในราคาที่เป็นธรรมจะเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพของคนเก็บขยะ

References

- Boonjuea, B. (2001). *Scavengers: urban poor in recycling and reusing systems*. M.A. Thesis (Development Sociology), Khonkaen University. [In Thai]
- Butpluang, P. (2006). *Garbage gatherers in Municipal of Chiang Rai*. M.A. Thesis (Social science for development), Chiang Rai Rajabhat University. [In Thai]
- Khambunreang, J. (2019). *Garbage collector: a local recycler occupation*. Retrieved from <https://www.chiangmainews.co.th/page/archives/1051139>. [In Thai]
- Koanantakool, P. (2001). *Marginal life: identity and meaning*. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre. [In Thai]
- Kongsetthakul, N. (2006). *Alternative: the constitution of the garbage collector as the otherness*. Ph.D. Dissertation (Development Education), Srinakharinwirot University. [In Thai]
- Saisema, W. (2017). *Changing of identity from scavengers to zaleng's group case of On Nut 14 Rai community, Khet Prawet, Bangkok Metropolitan Administration*. M.A. Thesis (Rural Studies and Development), Thammasat University. [In Thai]
- Sangmanee, C. (2001). 'Lueb people': a group of waste collectors at waste disposal plant, Nakhon Si Thammarat Province. *Saikaew Journal, Nakhon Si Thammarat Rajabhat Institute*, 4(1), pp. 23-39. [In Thai]
- Sepa, J. (2012). *Life security and life security expectation for garbage collectors elder: a case study of Nong Khaam Garbage Landfill*. M.S.W. Thesis (Social Welfare Administration and Policy), Thammasat University. [In Thai]

- Somboonboorana, S. (1993). *Life of marginal urban community: a case of garbage picker in suburban area*. M.A. Thesis (Sociology), Thammasat University. [In Thai]
- Somboonboorana, S. (2001). *Garbage keep life, life keeps garbage: experiences of urban garbage pickers and Zaleng garbage buyers*. in *Marginal Life: Identity and Meaning*. (pp.184-218). Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre. [In Thai]
- Somboonsut, J. (2004). *Elderly women, poverty, marginal: elderly female beggar's street lives*. M.A. Thesis (Women's Studies), Thammasat University. [In Thai]
- Wun'gao, S. (2003). *Marginalization*. Bangkok: National Research Council of Thailand Office. [In Thai]
- Wun'gao, S. (2007). *Marginal people: from concept to real word*. Bangkok: CU Press. [In Thai]